

همانندی‌های آوایی گویش‌های رایج در استان ایلام و زبان فارسی

کرم اله پالیزبان

کارشناس ارشد زبان‌شناسی

مقدمه

استان ایلام در غرب کشور، بین ۴۵ درجه و ۲۴ دقیقه تا ۴۸ درجه و ۱۰ دقیقه طول شرقی از نصف‌النهار گرینویچ واقع شده است. این استان از شمال با استان کرمانشاه، از جنوب با استان خوزستان و کشور عراق، از شرق با استان لرستان و قسمتی از خوزستان، و از مغرب با کشور عراق همسایه است.

گویش عمده ساکنان استان ایلام، کردی است. کردی زبانی است که زبان‌شناسان آن را در زمره زبان‌های شمال‌غربی قرار داده‌اند. پیش از آنکه به بررسی نظام آوایی گویش‌های استان ایلام بپردازیم به تقسیم‌بندی گونه‌های مختلف زبان کردی در کشور و به‌ویژه ایلام اشاره می‌شود. وجود گویش‌های مختلف زبان کردی از یکسو و پراکندگی گویشوران آن در کشورهای مختلف از سویی دیگر، باعث شده است تا تقسیم‌بندی‌های مختلفی درباره آنها ارائه شود. ظاهر سارایی گویش‌های کردی را بر حسب موقعیت جغرافیایی به شرح زیر تقسیم کرده است:

۱- کردی شمال‌غربی: که شامل گویش کرمانجی و فروع آن است. این گویش در مناطق کردنشین ترکیه، سوریه، بخش‌هایی از کردستان عراق، آذربایجان ایران و شمال خراسان، مناطقی از جمهوری‌های ارمنستان، آذربایجان، گرجستان و ترکمنستان رایج است.

۲- کردی شمالی: که شامل گویش سورانی و شعبات آن است و در کردستان عراق و ایران و بخش‌هایی از استان کرمانشاه و آذربایجان غربی بدان تکلم می‌شود.

۳- کردی مرکزی: که شامل گویش هورانی است و گویشوران‌ش در اورامانات ایران و عراق پراکنده‌اند.

۴- کردی جنوبی که شامل کلهری، فیلی و لکی است.

آنچه که در اغلب مناطق استان ایلام بدان تکلم می‌کنند گونه‌های مختلف کردی جنوبی است. کردی جنوبی در واقع گویش کردهای شیعه مذهب ایران به‌جز استان خراسان است که عبارتند از:

۱- کردی کلهر که در کرمانشاه و مناطقی از استان ایلام از جمله شهرستان‌های ایوان، شیروان چرداول و بخش چوار رایج است. همچنین در شهرستان‌های قروه و بیجار در جنوب استان کردستان بدین‌گونه تکلم می‌کنند.

۲- لکی: در سطح نسبتاً گسترده‌ای از استان‌های لرستان، کرمانشاه، همدان و ایلام گویشوران بسیاری دارد. این گویش اغلب به اشتباه لری یا شعبه‌ای از آن قلمداد شده است؛ حال آنکه، نظام آوایی، واژگان و نحو و نیز سنت‌های فرهنگی و بسیاری از ویژگی‌های دیگر نشان می‌دهد که لکی گویشی اصیل و برجسته از زبان کردی است.

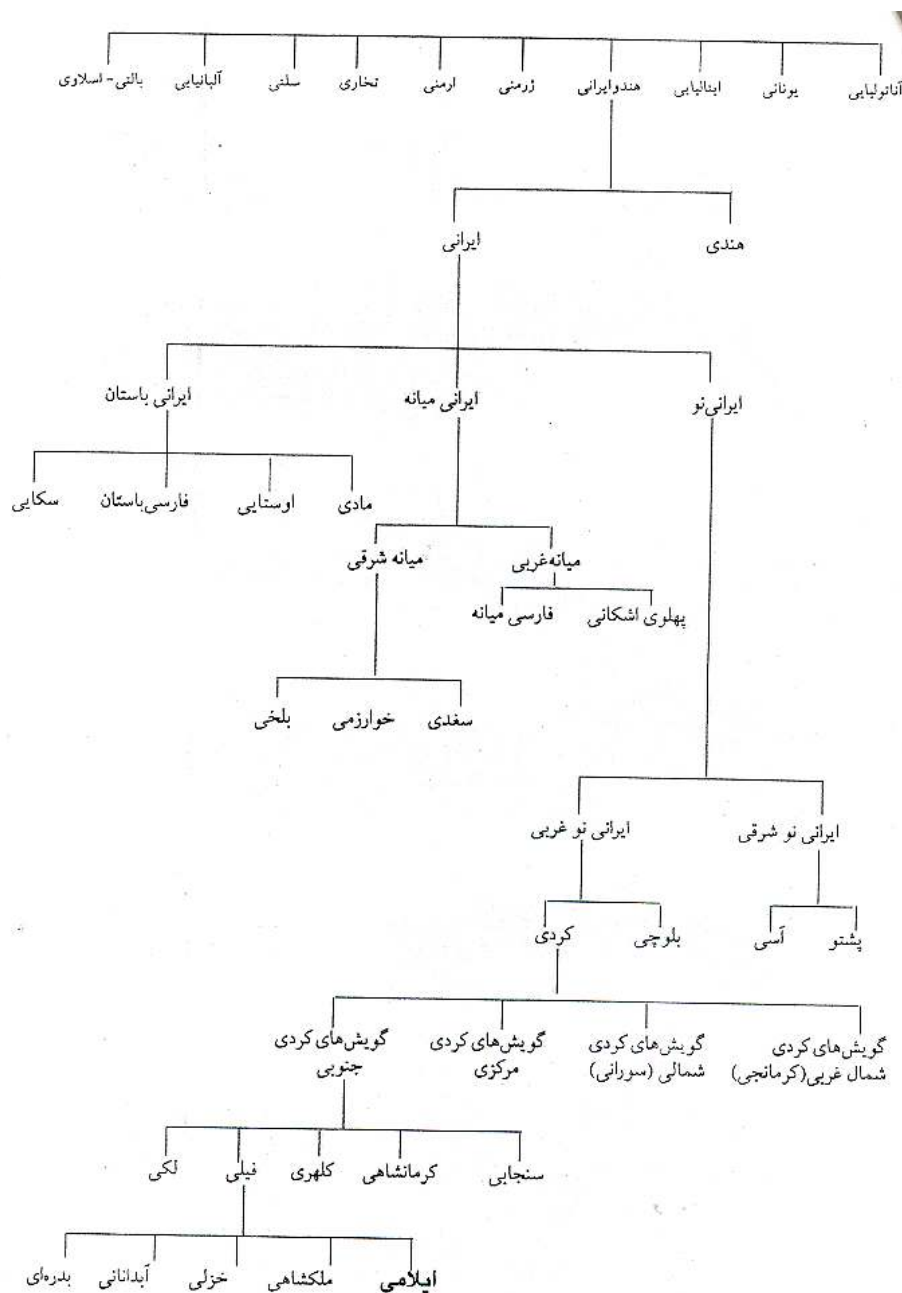
۳- فیلی: گویش عمده مردم استان ایلام از جمله طوایف عمده و قدیمی آن است که با اندک اختلافاتی در شهرستان‌های ایلام، مهران، سرابله، بدره و بخش‌های عمده‌ای از مناطق جنوبی استان مانند دهلران، دره شهر، آبدانان و مناطقی از کشور عراق نظیر مندلی و خانقین بدان تکلم می‌کنند.

در استان ایلام گویش فیلی دارای لهجه‌های گوناگونی است که مهم‌ترین آنها عبارتند از:

- ۱- ملکشاهی: در شهرستان‌های ایلام و مهران؛
- ۲- خزلی: در بخش‌هایی از شهرستان شیروان چرداول؛
- ۳- آبدانانی: در شهرستان‌های آبدانان، دره شهر و دهلران؛
- ۴- ایلامی: در شهرستان‌های ایلام، مهران و شیروان چرداول؛
- ۵- بدره‌ای: در بخش بدره از شهرستان دره شهر و مناطقی از بخش شیروان.

شکل ۱. گویش‌های مختلف زبان کردی و رابطه آنها را با دیگر زبان‌های ایرانی نشان می‌دهد. علاوه بر گونه‌های یاد شده از زبان کردی، در مناطق جنوبی استان ایلام نیز به گونه‌ای از زبان عربی تکلم می‌شود که اغلب گویشوران این گونه در شهرستان دهلران و نیز شهر ایلام ساکن هستند. همچنین در بخش شیروان از شهرستان شیروان چرداول به گونه‌ای از زبان عربی آمیخته با گویش کردی فیلی تکلم می‌شود که از حیث مطالعات زبان‌شناختی در خور توجه است که متأسفانه تاکنون در این مورد هیچ پژوهشی صورت نگرفته است. علاوه بر این در شهرستان‌های دهلران، دره شهر و آبدانان گویش لری نیز رایج است.

شکل ۱. نمودار خانواده زبان‌های هند و اروپایی و جایگاه کردی ایلامی در شاخه ایرانی

نظام آوایی گویش‌های کردی رایج در استان ایلام متشکل از ۳۵ واج است که ۲۷ واج آن همخوان و ۸ واج نیز واکه هستند.

الف: همخوان‌ها

۱- همخوان‌های انفجاری (Plosive)

هنگام تولید این همخوان‌ها جریان هوا در مسیر خود از حنجره تا لب‌ها با مانعی بسته که عبارت از به هم چسبیدن دو اندام گفتار است، برخورد می‌کند و جریان هوا بند می‌آید و ناگهان بر اثر فشار هوای بند آمده، گرفتگی باز شده و هوا به صورت یک نوع انفجار رها می‌گردد و آوا تولید می‌شود.

به منظور معرفی همخوان‌های گویش‌های کردی در استان ایلام، از روش جفت کمینه در سه موضع آغازی، میانی و پایانی استفاده شده است تا تقابل هر واج، در سه موضع یاد شده اثبات شود.

۱-۱ /P/ همخوان انفجاری، دولبی، بیواک (با علامت نوشتاری «پ» در زبان فارسی)

/pal/ (شاخه)، /kal/ (ورودی)؛ /čapə́lɑ/ (کف)، /čakə́lɑ/ (قراضه)؛ /pup/ (تاج ماکیان)، /put/ (حلبی).

این واج در زبان فارسی نیز با همان جایگاه دولبی تولید می‌شود. مانند کلمات پاک، سپر و توپ.

۲-۱ /b/ همخوان انفجاری، دولبی، واکدار (با علامت نوشتاری «ب» در زبان فارسی)

/bān/ (بالا)، /mān/ (مادیان)؛ /šerābi/ (رنگ صورتی)، /šerāwi/ (مست و میخواره)؛ /zib/ (زیب)، /ziq/ (وحشت).

واج /b/ در زبان فارسی نیز با همین ویژگی‌ها تولید می‌شود، مانند باک، گبر و جیب.

۳-۱ /t/ همخوان انفجاری، دندانی، بیواک (با علامت نوشتاری «ت» و «ط» در زبان

فارسی)

/tuž/ (لایه نازک)، /duž/ (دوخت)؛ /čata/ (راهزن)، /čapa/ (دسته)؛ /mərt/ (پوست)، /mərək/ (آرنج).

در زبان فارسی نیز همخوان /t/ دارای ویژگی‌های ذکر شده است، مانند: تار، رتیل و بخت.

۴-۱ /d/ همخوان انفجاری، دندانی، واکدار (با علامت نوشتاری «د» در زبان فارسی)

/dā́/ (کرس)، /tā́/ (رشته)؛ /wāda/ (وعده)، /wāta/ (گفته)؛ /zəd/ (ضد)، /zət/ (برجسته).
واج /d/ در زبان کردی با زبان فارسی هیچ‌گونه تفاوتی ندارد. در زبان فارسی مانند دل، سده و مرد.

۵-۱ /k/ همخوان انفجاری، نرمکامی، بیواک (با علامت نوشتاری «ک» در زبان فارسی).
/kəl/ (ارسال)، /pəl/ (چرخش)؛ /təka/ (چکه)، /təga/ (فحلی)؛ /lak/ (مکان)، /lat/ (بخش).
در زبان فارسی واج /k/ دارای ویژگی یاد شده است. مانند کار، سکه و نیک.

۶-۱ /g/ همخوان انفجاری، نرمکامی، واکدار (با علامت نوشتاری «گ» در زبان فارسی).
/gap/ (بزرگ)، /qap/ (غاز)؛ /jəgá/ (مقدار کم)، /jaqá/ (قابلمه)؛ /zəg/ (شکم)، /zəq/ (باتلاق).
واج /g/ در زبان فارسی مانند کلمات گاری، نگاه و بزرگ دارای همان ویژگی‌های یاد شده است.
۷-۱ /q/ همخوان انفجاری، ملازی، بیواک (با علامت نوشتاری «ق» و «غ» در زبان فارسی)
/qwəl/ (پا)، /gwəl/ (خوشه)؛ /čaqyān/ (شکفتن)، /čakyān/ (باز شدن)؛ /māq/ (خیره)، /māk/ (سوراخ بینی).

تفاوت واج /q/ در زبان کردی با زبان فارسی در این است که در زبان فارسی این واج واکدار است حال آنکه در گویش‌های رایج در استان ایلام این واج بی‌واک است. نمونه‌های این واج در زبان فارسی عبارتند از کلمات قند، نقاب و بوق.

۸-۱ /ə/ همخوان انفجاری، چاکنایی، بیواک (با علامت نوشتاری «ئ» و «ع» در زبان فارسی).

/əāwəs/ (آبستن) /tāwəs/ (طاووس).

در گویش‌های کردی رایج در استان ایلام همخوان /ə/ تنها در ابتدای واژه ظاهر می‌شود و در میان یا پایان واژه‌های قرضی حذف می‌شود. مانند:

/jamə/ ← [jam] «جمع»

/zaəf/ ← [zāf] «ضعف»

از واژه‌های رایج زبان فارسی که دارای واج /ə/ هستند می‌توان به آب، عاشورا، مؤمن، متعهد، جزء و فرع اشاره کرد.

۲- همخوان‌های سایشی (Fricative)

برای تولید این همخوان‌ها هوا هنگام عبور از گذرگاه صوتی در نقطه تولید واج که به صورت مجرای تنگ درآمده است، با سایش خارج می‌شود. همخوان‌های سایشی گویش کردی ایلامی عبارتند از:

۱- ۲-f/ همخوان سایشی، لب و دندانی، بیواک (با علامت نوشتاری «ف» در زبان فارسی).
/fika/ (سوت)، /hika/ (قهقهه)؛ /hufaÁ/ (آدم لافزن و بلوف)، /hukaÁ/ (گوساله نر دو ساله)؛ /šif/ (نوعی حشره)، /šik/ (همراه، رقیب).

در زبان فارسی نیز واج /f/ دارای ویژگی‌های ذکر شده است. مانند کلمات نوین، نفر و کیف.

۲- ۲-S/ همخوان سایشی، لثوی، بیواک (با علامت‌های نوشتاری «س»، «ث» و «ص» در زبان فارسی).

/sāq/ (تندرست)، /zāq/ (خیره)؛ /hasār/ (حیاط)، /hašār/ (مخفی)؛ /fis/ (خیس)، /fiz/ (افاده).
در زبان فارسی هم واج یاد شده دارای همین مشخصات است. مانند کلمات سینی، ثابت، صابر، دست، مثال، مصطفی، فارس، لوث و خاص.

۳- ۲-z/ همخوان سایشی، لثوی، واکدار (با علائم نوشتاری «ز»، «ظ»، «ض» و «ذ» در زبان فارسی).

/zyam/ (زخم)، /syam/ (هیبت و ترس)؛ /gəzəŋ/ (جارو)، /gəžəŋ/ (دکمه)؛ /wāz/ (باز)، /waž/ (مضطرب).

تولید این واج در گویش‌های رایج در استان ایلام با زبان فارسی تفاوتی ندارد و در زبان فارسی نیز می‌توان به این کلمات اشاره کرد: زیبا، ظاهر، ضمیر، ذکر، ناگزیر، مظهر، رضا، راز، لحاظ، مریض و شاذ.

۴- ۲-Š/ ش /šān/ (کنار)، /žān/ (درد)؛ /pərša/ (تکه)، /pərsa/ (مراسم سوگواری زنانه)؛ /kawš/ (کفش)، /kaws/ (ناودیس).

مثال‌های رایج /š/ در زبان فارسی عبارتند از کلمات شیر، مشهد و نیش.

۵- ۲- /ž/ همخوان سایشی، لثوی- کامی، واکنار (با علامت نوشتاری «ژ») در زبان فارسی).
(/žār/ (بینوا)، /šār/ (شهر)؛ /wəžin/ (بیختن)، /wəšin/ (دوشیدن)؛ /məž/ (زغال مشتعل)، /məz/ (مزد).

نمونه‌های این واج در کلمات فارسی عبارتند از ژاله، نژاد و دژ.

۶- ۲- /x/ همخوان سایشی، ملازی، بیواک (با علامت نوشتاری «خ») در زبان فارسی)
(/xāmi/ (خام)، /šāmi/ (هندوانه)؛ /səxt/ (گرامت)، /səft/ (محکم)؛ /rêx/ (سنگریزه)، /rêš/ (زخم).

واج /x/ در گویش‌های ایلامی همانند زبان فارسی است نمونه‌های این واج در زبان فارسی عبارتند از خوب، نخود، میخ.

۷- ۲- /h/ همخوان سایشی، چاکنایی، بیواک (با علامت نوشتاری «ح» و «ه») در زبان فارسی).
(/hawr/ (زمین پست)، /xawr/ (منهدم)؛ /nəhāt/ (بد شانس)، /nəšāt/ (بلندی).
برخلاف زبان فارسی، در گویش‌های کردی رایج در ایلام همخوان /h/ در پایان هجا یا واژه قرار نمی‌گیرد. نمونه‌های این واج در زبان فارسی عبارتند از: هامون، حرارت، سهیل، تحیت، ماه و تسبیح.

۳- همخوان‌های انفجاری- سایشی (Affricate)

در هنگام تولید این همخوان‌ها، ابتدا راه عبور هوا در محل تولید مسدود می‌شود، سپس با یک فشار، مقداری از هوای فشرده به صورت یک انفجار ملایم بیرون می‌رود و بقیه هوا به تدریج و همراه با سایش خارج می‌شود. همخوان‌های انفجاری- سایشی گویش‌های کردی رایج در استان ایلام عبارتند از:

۱- ۳- /č/ همخوان انفجاری- سایشی، لثوی- کامی، بیواک (با علامت نوشتاری «چ») در زبان فارسی).

(/čin/ (گروه)، /šin/ (شیون)؛ /bəlača/ (جرقه)، /bələja/ (عجیب)؛ /pərc/ (گیسو)، /pərt/ (پرتاب).

در زبان فارسی نیز این واج دارای ویژگی‌های یاد شده است. مانند کلمات چیدن، پرچم و

پیچ.

۲-۳ /j/ همخوان انفجاری-سایشی، لثوی-کامی، واکدار (با علامت نوشتاری «ج» در زبان فارسی).

/jən/ (جن)، /žən/ (زن)؛ /wəjāx/ (عزیز و گرامی)، /wəláx/ (دراز گوش)؛ /marj/ (شرط‌بندی)، /marz/ (مرز).

بین واج /j/ در زبان کردی و فارسی تفاوتی وجود ندارد. در زبان فارسی می‌توان به این کلمات اشاره کرد. جوان، خنجر و گنج.

۴- همخوان زنشی (Flapped)

هنگام تولید این همخوان نوک زبان با لثه بالا تماس می‌یابد و بدین صورت مانعی در راه هوا ایجاد می‌شود. در گویش‌های کردی این همخوان، برخلاف زبان فارسی، در ابتدای واژه قرار نمی‌گیرد، اما در وسط و پایان واژه نقش واجی خود را حفظ می‌کند.

/r/ همخوان زنشی، لثوی، واکدار (با علامت نوشتاری «ر» در زبان فارسی).

/fəra/ (زیاد)، /fəra/ (پرت)؛ /jār/ (دفعه)، /jāī/ (مزرعه درو شده).

چنانچه در جفت‌های کمیته فوق مشاهده می‌شود، در زبان کردی واج زنشی /r/ در تقابل با واج لرزشی /r/ قرار می‌گیرد. اما در زبان فارسی تنها واج زنشی /r/ وجود دارد و واج لرزشی /r/ به صورت واجگونه در برخی از کلمات مانند دره، غرش و بُران مشاهده می‌شود. نمونه‌های واج /r/ در زبان فارسی عبارتند از: روزه، مرد، کار.

۵- همخوان کناری (Lateral)

هنگام تولید همخوان کناری، نوک زبان با لثه تماس می‌یابد و جریان هوا از کناره‌های زبان خارج می‌شود.

/l/ همخوان کناری (روان)، لثوی، واکدار (با علامت نوشتاری «ل» در زبان فارسی).

/lā/ (طرف)، /nā/ (آبخور)؛ /pəla/ (پله)، /pəla/ (اولین یا آخرین باران شدید زمستان)؛ /pal/ (شاخه درخت)، /paí/ (سنگ بزرگ).

چنان‌که در مثال‌های فوق مشاهده می‌شود واج /l/ در تقابل با /l̥/ قرار گرفته است. در زبان فارسی تنها واج /l/ وجود دارد که در آواشناسی آن را /l/ روشن (clear) می‌نامند. اما در زبان کردی واج /l̥/ که به آن تیره (dark) می‌گویند نیز وجود دارد و هر دو در تقابل واجی با همدیگر قرار می‌گیرند.

نمونه‌های واج /l/ در زبان فارسی عبارتند از لانه، گلاب و مال.

۶- همخوان‌های خیشومی /Nasal/

نحوه تولید همخوان‌های خیشومی بدین صورت است که دو اندام گفتاری در دهان به هم چسبیده و یک بست بر سر راه جریان هوا ایجاد می‌شود و چون راه عبور هوا از حفره بینی باز است خروج هوا از طریق بینی صورت می‌گیرد. همخوان‌های خیشومی را غنه‌ای نیز می‌گویند. همخوان‌های خیشومی گویش‌های کردی ایلامی عبارتند از:

۱-۶-m/ همخوان خیشومی، دولبی، واکدار (با علامت نوشتاری «م» در زبان فارسی).

/māwəš/ (تکه چوب)، /nāwəš/ (دست به دست)؛ /rəmān/ (انداخت)، /rəwān/ (اسهال)؛ /dam/ (دهان)، /dan/ (قله).

نمونه‌های واج /m/ در زبان فارسی عبارتند از ماهی، نمونه و شام.

۲-۶-n/ همخوان خیشومی، لثوی، واکدار (با علامت نوشتاری «ن» در زبان فارسی).

/načir/ (شکار)، /mačir/ (نخ)؛ /myanəg/ (خسته)، /myarəg/ (مهره)؛ /lān/ (نسل)، /lām/ (طرفه).

واج /n/ در زبان فارسی نیز دارای ویژگی‌های یاد شده است. مانند کلمات نامه، گندم و ستون. در زبان کردی علاوه بر /m/ و /n/ یک همخوان خیشومی دیگر وجود دارد که در زبان فارسی نیست و آن را با علامت /ŋ/ نشان می‌دهند که در زبان انگلیسی در کلماتی مانند king و sink مشاهده می‌شود.

۷- همخوان غلتی (Glide)

هنگام تولید همخوان غلتی، جریان هوا بدون گرفتگی و برخورد با مانع، به‌طور ممتد از دهان خارج می‌شود. همخوان غلتی را نیم‌واکه (semi-vowel) نیز می‌نامند.

۱-۷- /y/ همخوان غلتی، کامی، واکندار (با علامت نوشتاری «ی» در زبان فارسی).
/yān/ (اینها)، /wān/ (آنها)؛ /dōyār/ (معلوم)، /dōwār/ (سیاه چادر)؛ /čāy/ (سرد)، /čāw/
(چشم).

همخوان غلتی /y/ در زبان فارسی نیز به همین صورت ادا می‌شود. نمونه‌های این واج در
کلمات زبان فارسی عبارتند از یاس، میان و نهی.

علاوه بر واج /y/ دو واج غلتی دیگر وجود دارد که عبارتند از /w/ و /j/. واج /w/ در زبان
پهلوی وجود داشته مانند /wist/ (عدد بیست)، اما در فارسی امروز این واج وجود ندارد. همچنین
واج /j/ که در زبان فرانسه نیز وجود دارد جزء واج‌های غلتی زبان کردی است. در آواشناسی این
واج را با علامت h وارونه نشان می‌دهند جفت‌های کمینه واج‌های کردی مذکور عبارتند از:

۲-۷- /w/

/wārəg/ (جوجه)، /mārəg/ (تخم مرغی که زیر مرغ می‌گذارند تا به تخم گذاشتن تحریک
شود)؛ /səwār/ (سوار)، /səyār/ (سیاه پوش)؛ /tāw/ (گرما)، /tām/ (مزه).

۳-۷- /j/

/karjə/ (خرگوش)، /karyə/ (کره)؛ /naj/ (نبود)، (nay) (ندید).

باید یادآوری نمود که در زبان کردی همخوان /j/ در ابتدای واژه قرار نمی‌گیرد.

ب: واکه‌های گویش‌های کردی استان ایلام

چنان‌که گفتیم، در گویش‌های کردی ایلام مجموعاً هشت واکه وجود دارد که برای توصیف هر
یک سه عامل مد نظر بوده است؛ نخست اینکه آن بخش از زبان که دست‌اندرکار تولید واکه است
در این گویش‌ها به صورت پیشین، پسین و میانی است. ارتفاع زبان یا به دیگر سخن، فاصله زبان
تا کام مبنای مشخصه دوم است که در این گویش‌ها به صورت بسته، نیم بسته، نیم باز و باز ظاهر
می‌شود. سوم شکل لب‌هاست که در هنگام تولید واکه‌ها گرد یا گسترده است. با این توصیف
واکه‌های مشترک زبان فارسی و گویش‌های کردی ایلامی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۱- واکه‌های بسته (Close)

در تولید واکه‌های بسته یکی از قسمت‌های پیش، میان یا پس زبان به ترتیب به طرف پیشکام، پسکام یا نرمکام افراشته می‌شود و مجرای گفتار را در یکی از این جایگاه‌ها تنگ می‌کند. این تنگنا باعث می‌شود که جریان هوا در عبور از آن طنین خاصی ایجاد کند که «بستگی» نامیده می‌شود.

۱-۱ /i/ واکه پیشین، بسته گسترده (با علامت نوشتاری «ی» در زبان فارسی).

/tik/ (منفرد)، /tuk/ (پوست)؛ /ši/ (نخ نما، گسسته)، /šu/ (رنگ لباس).

واکه /i/ در زبان فارسی نیز به همین صورت ادا می‌شود، مانند کلمات سیب و ماهی.

۲-۱ /u/ واکه پسین، بسته، گرد (با علامت نوشتاری (و) در زبان فارسی).

/sur/ (مزه شور)، /sür/ (عروسی)؛ /əanu/ (کاهگل)، /əanü/ (پس).

در زبان فارسی نیز می‌توان به کلمات زیر اشاره کرد که دارای واج /u/ هستند: سوز، مو. چنانچه در جفت کمینه گویش‌های کردی ایلام مشاهده می‌شود واج دیگری نیز در این گویش‌ها وجود دارد که در تقابل با /u/ قرار می‌گیرد یعنی واکه /ü/. این واکه در زبان فارسی وجود ندارد اما در زبان‌هایی چون آلمانی، فرانسه و ترکی موجود است.

۲- واکه‌های باز (Open)

واکه باز واکه‌ای است که هنگام ادای آن زبان بدون افراستگی در دهان به صورت طبیعی و بدون حرکت قرار می‌گیرد. این واکه‌ها عبارتند از:

۱-۱ /a/ واکه پیشین، باز، گسترده باز (با علامت — در زبان فارسی).

/xař/ (غرق)، /xəř/ (گشاد)؛ /jař/ (جدال لفظی)، /jiř/ (محکم و نشکن)؛ /da/ (حرف اضافه در)، /di/ (دیگر).

در زبان فارسی نیز واکه /a/ دارای ویژگی‌های یاد شده است، مانند کلمات مرد و نه.

۲-۱ /ā/ واکه پسین باز، گرد (با علامت نوشتاری (آ) در زبان فارسی).

/xās/ (خوب)، /xas/ (غلیظ)؛ /tā/ (حصبه)، /tə/ (تو؛ ضمیر).

واکه /ā/ در زبان فارسی نیز به همین صورت ادا می‌شود مانند کلمات مار و فردا. علاوه بر واکه‌های ذکر شده که در زبان کردی و فارسی مشترک هستند چندین واکه دیگر در گویش‌های رایج در استان ایلام وجود دارد که زبان فارسی امروز فاقد آنهاست.

۳-۱- /ə/ واکه پیشین، نیم بسته گسترده.

این واکه در زبان فارسی پهلوی و میانه وجود داشته و یاء مجهول نامیده می‌شد. جفت‌های کمیته این واج عبارتند از:

/šêr/ (شیر جنگل)، /šir/ (شیر نوشیدنی)؛ /wê/ (درخت بید)، /wε/ (صورت سوگواری و تأسف).

۴-۱- /ε/ واکه پیشین، نیم باز، گسترده.

/tεn/ (حیله)، /tin/ (دسته)؛ /qε/ (رو)، /qū/ (آشوب).

واکه مذکور در انگلیسی آمریکایی (به‌ویژه گونه تگزاسی) وجود دارد مانند /tεn/ (عدد ۱۰).

واکه میانی خشتی /ɔ/

این واکه باز در زبان انگلیسی وجود دارد، مانند واکه قبل از /n/ در کلمه season (فصل)؛

این واکه از کسره فارسی کوتاه‌تر است و در آواشناسی به schwa (شوا) معروف است.

/pəl/ (چرخش)، /pal/ (شاخه)؛ /tək/ (نوک)، /tuk/ (پوست)؛ /mə/ (من)، /mā/ (ماده).

با توجه به آنچه که گفته شد می‌توان واج‌های گویش‌های کردی را با زبان فارسی در

نمودارهای زیر نشان داد:

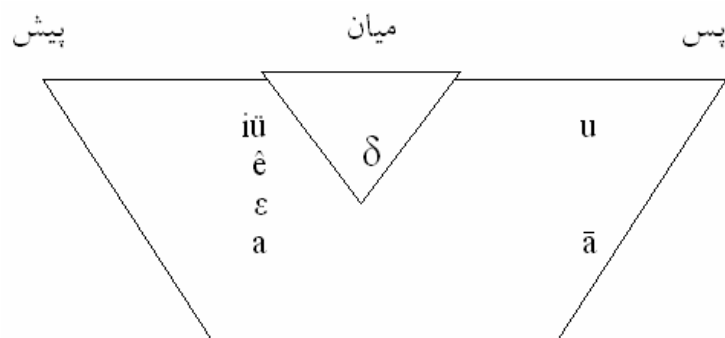

جدول ۱. همخوان‌های گویش‌های کردی رایج در استان ایلام

محل تولید نحوه تولید		محل تولید										
		دوبلی	لب و دندانی	دندانی	لثوی	لثوی-کامی	کامی	نرم‌کامی	ملازی	چاکتایی	لبی-پیشکامی	لبی-نرم‌کامی
انفجاری	واکدار	b		d				g	Q			
	بیواک	p		t				k		ʔ		
سایشی	واکدار				z	ž						
	بیواک		F		s	š		x	h			
انفجاری- سایشی	واکدار					j						
	بیواک					č						
لرزشی	واکدار				ř							
زنشی	واکدار				r							
کناری	واکدار				l	í						
خیشومی	واکدار	m			n	ŋ						
غلتی	واکدار						y			ÿ	w	

جدول ۲. همخوان‌های زبان فارسی معیار

محل تولید نحوه تولید		دوبیتی	لب و دندانی	دندانی	لثوی	لثوی-کامی	کامی	نرم‌کامی	ملازی	چاکائیس	لهی پیشکامی	لهی - نرم‌کامی
		انفجاری	واکدار	b		d				g	q	
	بیواک	p		t				k		ʔ		
سایشی	واکدار		v		z	ʒ						
	بیواک		f		s	ʃ		x	h			
انفجاری-سایشی	واکدار					j						
	بیواک					ç						
لرزشی	واکدار											
زنشی	واکدار				r							
زنشی کناری	واکدار				l							
خیشومی	واکدار	m			n							
غلتی	واکدار						y					

نمودار ۱. واکه‌های گویش‌های کردی ایلامی

نمودار ۲. واکه‌های زبان فارسی معیار

ج: ساخت هجایی (syllable structure)

ساختمان هجایی زبان فارسی امروز متشکل از سه هجاست. اگر همخوان را با c و واکه را با v نشان دهیم، هجاهای زبان فارسی عبارتند از:

۱- cv مانند کلمات: ما، سی، رو

۲- cvc مانند کلمات: مار، سیر، روز

۳- cvcc مانند کلمات: رشت، خورد، شرم

اما در زبان کردی شش هجا وجود دارد؛ یعنی علاوه بر هجاهای زبان فارسی، زبان کردی

سه هجا بیشتر دارد. هجاهای زبان کردی عبارتند از:

۱- cv مانند کلمات /su/ (فردا)، /xā/ (تخم)

۲- cvc مانند کلمات /žān/ (درد)، /kās/ (گیج)

۳- cvcc مانند کلمات /səlp/ (تفاله)، /pałp/ (بهانه)

۴- ccv مانند کلمات /dya/ (عدد ده)، /xwā/ (نمک)

۵- ccvc مانند کلمات /gyān/ (جان)، /gwān/ (پستان حیوان)

۶- ccvcc مانند کلمات /xwešk/ (خواهر)، /xwəlp/ (گرد و خاک)

چنان‌که ملاحظه می‌شود، در ساخت هجایی مثال‌های ۴، ۵ و ۶ دو همخوان آغازی وجود

دارد. در واقع، تفاوت ساخت هجایی زبان کردی با فارسی از همین‌جا ناشی می‌شود که در زبان

کردی دو همخوان در ابتدای هجا وجود دارد، حال آنکه در فارسی همواره یکی است. این‌گونه

توالی همخوان‌ها را در ابتدای واژه، خوشه همخوانی آغازی (initial consonantal cluster) می‌نامند.

د: نتیجه

با توجه به آنچه گفته شد، ملاحظه می‌شود که بین گویش‌های کردی ایلام و زبان فارسی معیار همانندی آوایی زیادی وجود دارد و در واقع مشترکات زبان کردی به‌عنوان گونه‌ای از زبان‌های ایرانی شمال‌غربی، با زبان فارسی معیار فراوان است که این خود می‌تواند موضوع پژوهش‌های محققین باشد، چرا که کردی به‌عنوان یکی از زبان‌های خویشاوند فارسی، یکی از پایه‌های اصلی وحدت قومی ایرانیان است و بررسی گویش‌های آن از حیث مطالعات جامعه‌شناختی و زبان‌شناختی بسیار حائز اهمیت است.

در بخش همخوان‌ها، واج‌های مشترک زبان فارسی با گویش‌های رایج در ایلام عبارتند از:
/y, n, m, l, r, j, č, h, x, ž, š, z, s, f, ə, g, k, d, t, b, p/
همچنین در بخش واکه‌ها، واج‌های مشترک عبارتند از /u, a, i/. سه هجای موجود در زبان فارسی امروز نیز در گویش‌های ایلام رایج هستند که عبارتند از: هجاهای cvcc, cvc, cv.

منابع

- آموزگار، ژاله و احمد تفضلی، *زبان پهلوی: ادبیات و دستور آن*، تهران، نشر معین، ۱۳۷۵.
- آرانسکی، یوسیف م.، *زبان‌های ایرانی*، ترجمه دکتر علی اشرف صادقی، تهران، انتشارات سخن، ۱۳۷۸.
- ثمره، یداله، *آواشناسی زبان فارسی: آواها و هجا*، تهران، مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۶۴.
- حق‌شناسی، علی محمد، *آواشناسی (فونتیکی)*، تهران، انتشارات آگاه، چاپ ششم، ۱۳۷۸.
- رخزادی، علی، *آواشناسی و دستور زبان کردی*، تهران، انتشارات ترفند، چاپ اول، ۱۳۷۹.
- رضایی باغ‌بیدی، حسن، *معرفی زبان‌ها و گویش‌های ایران*، تهران، فرهنگستان زبان و ادب فارسی، ۱۳۸۰.
- سایپر، ادوارد، *زبان: درآمدی بر مطالعه سخن گفتن*، ترجمه علی محمد حق‌شناس، تهران، انتشارات سروش، چاپ اول، ۱۳۷۶.
- سارایی، ظاهر، *شاعر قله‌های مه‌آلود*، تهران، گویه، چاپ اول، ۱۳۷۹.
- Catford, J.C., *A Practical Introduction to Phonetics*, first edition, Clarendon press, 1988.
- Kenstowicz, Michael, *Phonology in Generative Grammar*, Blackwell, 1994.
- Mackenzie, D.N., *Kurdish Dialect Studies*, Oxford University press, 1961.